

Sygn. akt II CSKP 1488/22

WYROK W IMIENIU RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ

Dnia 22 lutego 2023 r.

Sąd Najwyższy w składzie:

SSN Maciej Kowalski (przewodniczący)
SSN Marcin Łochowski (sprawozdawca)
SSN Mariusz Załucki

w sprawie z powództwa M. U. i K. U.
przeciwko C. spółce akcyjnej w W.
o zapłatę,
po rozpoznaniu na posiedzeniu niejawnym 22 lutego 2023 r.
w Izbie Cywilnej w Warszawie,
skargi kasacyjnej powodów
od wyroku Sądu Apelacyjnego w Poznaniu
z 30 września 2020 r., sygn. akt I ACa 630/20,

**uchyla zaskarżony wyrok i przekazuje sprawę Sądowi
Apelacyjnemu w Poznaniu do ponownego rozpoznania
i rozstrzygnięcia o kosztach postępowania kasacyjnego.**

UZASADNIENIE

Wyrokiem z 30 września 2020 r. Sąd Apelacyjny w Poznaniu na skutek apelacji pozwanego zmienił wyrok Sądu Okręgowego w Poznaniu w ten sposób, że oddalił powództwo M. U. i K. U. przeciwko C. S.A. w W. o zapłatę.

Sąd Apelacyjny oparł swoje rozstrzygnięcie na następujących ustaleniach faktycznych i rozważaniach prawnych, istotnych dla rozstrzygnięcia skargi kasacyjnej:

Syn powodów M. U. zmarł na skutek obrażeń odniesionych w wypadku drogowym z [...] 2002 r., którego sprawca – K. J. był ubezpieczony od odpowiedzialności cywilnej w pozwanej spółce. Za spowodowanie wypadku jego sprawca został prawomocnie skazany wyrokiem sądu karnego.

W dniu 27 sierpnia 2003 r. powodowie zawarli z pozwanym ugodę, w której uregulowano kwestię odszkodowania z tytułu szkody, w wyniku której śmierć poniósł M. U. i uszkodzony został samochód, którym się poruszał (§ 1 ugody). W ugodzie postanowiono, że na zaspokojenie roszczenia powodów ustalone zostaje odszkodowanie w wysokości 37 200 zł, na co składają się wartość rynkowa pojazdu, koszty nagrobka, koszty pogrzebu oraz pogorszenie sytuacji życiowej powodów (§ 2 ugody). Powodowie oświadczyli, że ugoda wyczerpuje wszelkie ich roszczenia związane ze szkodą i w przyszłości nie będą wnosili dalszych roszczeń wobec zakładu ubezpieczeń i wobec osób trzecich (§ 3 ugody). Ugoda została przez pozwanego wykonana.

Powodowie zwrócili się do pozwanego pismem z 27 lipca 2016 r., domagając się wypłaty na rzecz każdego z nich po 100 000 zł zadośćuczynienia za krzywdę wynikłą ze śmierci syna. Jako podstawę roszczenia wskazali art. 448 w zw. z art. 24 k.c. Pismem z 9 sierpnia 2016 r. pozwany odmówił zapłaty, powołując się na § 3 ugody z 27 sierpnia 2003 r.

Sąd Apelacyjny uznał, odmiennie niż Sąd pierwszej instancji, że roszczenie powodów wygasło na skutek zawarcia przez powodów ugody z 27 sierpnia 2003 r. Powodowie oświadczyli w niej bowiem, że ugoda ta wyczerpuje ich wszelkie roszczenia. Wskazując na stanowisko Sądu Najwyższego prezentowane w wyroku z 12 kwietnia 2018 r., II CSK 375/17, Sąd Apelacyjny stwierdził, że w stanie faktycznym sprawy nie wchodzi w grę nowacja. Przyjął też, że powodowie nie uchylili się od skutków prawnych ugody, której przedmiotem były wszystkie roszczenia wynikające z istniejącego między stronami stosunku prawnego, o czym świadczy postanowienie, że wypłata obejmuje całokształt okoliczności związanych

ze śmiercią syna powodów. Z treści ugody nie wynika, że wolą stron było wyłączenie z jej zakresu jakichkolwiek roszczeń, w tym dochodzonego w niniejszej sprawie. Jeżeli zaś z treści ugody stron nie wynika, że objęto nią jedynie część roszczeń to należy przyjąć, iż strony uregulowały wszystkie elementy łączącego je stosunku prawnego.

Za taką wykładnią ugody przemawia, zdaniem Sądu drugiej instancji, także okoliczność, że kwota 37 200 zł stanowiła pełne zaspokojenie roszczeń powodów wynikających ze skutków wypadku. Powodowie w § 3 ugody zrzekli się dalszych roszczeń w stosunku do pozwanego. W konsekwencji Sąd Apelacyjny uznał, że wykonanie przez pozwanego ugody pociągnęło za sobą wygaśnięcie stosunku prawnego, którego źródłem była śmierć syna powodów w wyniku wypadku z 25 sierpnia 2002 r. W tych okolicznościach dalsze roszczenia powodów wygasły.

Powodowie zaskarżyli wyrok Sądu Apelacyjnego w całości, wnosząc o jego uchylenie w całości i zasądzenie na rzecz powodów kwot po 60 000 zł wraz z odsetkami, ewentualnie o uchylenie zaskarżonego wyroku w całości i przekazanie sprawy do ponownego rozpoznania. Powodowie zarzucili zaskarżonemu orzeczeniu naruszenie:

1) art. 65 § 1 i 2, art. 917, 448, 24 § 1 oraz art. 446 § 3 k.c. w związku z treścią ugody z 27 sierpnia 2003 r. przez niezasadne przyjęcie, że ugoda ta, zawarta przed 3 sierpnia 2008 r., dotyczyła wszelkich roszczeń powodów przysługujących im z tytułu śmierci syna w związku z czynem niedozwolonym z [...] 2002 r., w tym zadośćuczynienia za ból i cierpienie, a nie wyłącznie odszkodowania z tytułu znacznego pogorszenia sytuacji życiowej na podstawie art. 446 § 3 k.c. oraz kosztów nagrobka, pochówku i uszkodzonego pojazdu;

2) art. 65 § 1 i 2, art. 917, 448, 24 § 1 oraz art. 446 § 3 k.c. w związku z treścią ugody z 27 sierpnia 2003 r. przez niezasadne uznanie, że zgodnym zamiarem stron oraz celem zawieranej ugody było, aby powodowie w zamian za otrzymane odszkodowanie w łącznej wysokości 37 200 zł (w tym 20 000 zł w związku ze znacznym pogorszeniem sytuacji życiowej rodziny po śmierci syna) zrzekli się wszelkich przysługujących im roszczeń, również tych o których istnieniu

w dzień podpisywania porozumienia strony nie wiedziały, tj. dotyczących zadośćuczynienia za zerwane więzi rodzinnej;

3) art. 65 § 1 i 2, art. 917, 448, art. 24 § 1 oraz art. 446 § 3 k.c. w związku z treścią ugody z 27 sierpnia 2003 r. przez niezasadne uznanie, że z uwagi na zawarte porozumienie wszelkie roszczenia powodów wynikające z wypadku ich syna wygasły;

4) art. 58 § 2, art. 5, 917 k.c. w związku z treścią ugody z 27 sierpnia 2003 r. przez błędną wykładnię i niezasadne uznanie, że § 3 ugody, dotyczący zaspokojenia wszelkich roszczeń powodów związanych z utratą syna przez wypłatę świadczenia w łącznej wysokości 37 200 zł (w tym 20 000 zł w związku ze znacznym pogorszeniem sytuacji życiowej rodziny po śmierci syna), nie stanowi nadużycia prawa i nie jest sprzeczny z zasadami współżycia społecznego.

W odpowiedzi na skargę kasacyjną pozwany wnosił o odmowę przyjęcia skargi kasacyjnej do rozpoznania, względnie o jej oddalenie oraz zasądzenie kosztów postępowania kasacyjnego.

Sąd Najwyższy zważył, co następuje:

1. Spór koncentruje się wokół wykładni postanowień ugody zawartej 27 sierpnia 2003 r. Strony prezentują bowiem rozbieżne stanowiska co do tego, czy ugoda ta obejmowała także dochodzone w niniejszej sprawie roszczenia o zadośćuczynienie. Na tym polu nie można odmówić zasadności, podniesionym w skardze kasacyjnej, zarzutom naruszenia art. 65 § 1 i 2 w zw. z art. 917 k.c. Sąd Apelacyjny dokonał bowiem określonej wykładni ugody (k. 11-12 uzasadnienia zaskarżonego wyroku), chociaż w swoich rozważaniach w ogóle nie odwołał się do art. 65 k.c. Nie wyjaśnił też, które dyrektywy wykładni treści tej czynności prawnej, przewidziane w art. 65 § 1 i 2 k.c., zostały w sprawie zastosowane.

Sąd Apelacyjny przytoczył trzy argumenty, które mają świadczyć o tym, że strony objęły ugodą także roszczenia o zadośćuczynienie dochodzone w niniejszej sprawie. Po pierwsze, ma za tym przemawiać postanowienie ugody, że wypłata obejmuje całokształt okoliczności związanych ze śmiercią syna powodów. Po drugie, z treści ugody nie wynika, że wolą stron było wyłączenie z jej zakresu jakichkolwiek roszczeń; w konsekwencji należy przyjąć, że strony uregulowały

wszystkie elementy łączącego je stosunku prawnego. Po trzecie, kwota 37 200 zł ma stanowić pełne zaspokojenie roszczeń powodów, skoro powodowie zrzekli się dalszych roszczeń w stosunku do pozwanego.

Tak skonstruowana argumentacja wskazuje, że Sąd Apelacyjny skupił się tylko na tekście ugody, pomijając inne, wynikające w szczególności z art. 65 § 2 k.c., dyrektywy wykładni umów.

2. Natomiast zgodnie z art. 65 § 2 k.c. w umowach należy raczej badać, jaki był zgodny zamiar stron i cel umowy, aniżeli opierać się na jej dosłownym brzmieniu. Na tle art. 65 k.c. w orzecznictwie powszechnie przyjmuje się kombinowaną metodę wykładni, która w przypadku oświadczeń woli składanych innej osobie, przyznaje pierwszeństwo temu znaczeniu oświadczenia, jakie rzeczywiście nadawały mu obie strony w chwili jego złożenia (wykładnia subiektywna). Ten sens oświadczenia woli uznaje się za wiążący. Priorytet stosowania wykładni subiektywnej wynika z art. 65 § 2 k.c. Dopiero, gdyby się okazało, że strony różnie rozumiały treść złożonego oświadczenia woli, to za prawnie wiążące należy uznać znaczenie oświadczenia woli ustalone według wykładni obiektywnej. W tej fazie wykładni treści umowy potrzeba ochrony adresata oświadczenia woli przemawia za tym, aby było to znaczenie oświadczenia, które jest dostępne adresatowi przy założeniu starannych z jego strony zabiegów interpretacyjnych. Potwierdza to nakaz zawarty w art. 65 § 1 k.c., aby oświadczenie woli tłumaczyć tak, jak tego wymagają ze względu na okoliczności, w których zostało ono złożone, zasady współżycia społecznego i ustalone zwyczaje (uchwała składu siedmiu sędziów Sądu Najwyższego z 29 czerwca 1995 r., III CZP 66/95, OSNC 1995, nr 12, poz. 168).

Kombinowana metoda wykładni obejmuje więc dwie fazy. W fazie pierwszej należy ustalić sens oświadczenia woli, kierując się wspólnym dla stron czynności rozumieniem tego oświadczenia (wykładnia subiektywna). Natomiast w wypadku rozbieżności w rozumieniu przez strony złożonego oświadczenia konieczne jest przejście do fazy drugiej (wykładni obiektywnej). W tej fazie konieczne jest ustalenie, jak adresat oświadczenia je zrozumiał i jak zrozumieć powinien (zob. np. wyrok SN z 13 września 2022 r., II CSKP 712/22, i tam powołane orzecznictwo).

Wskazuje się przy tym, że tekst nie stanowi wyłącznej podstawy wykładni ujętych w nim oświadczeń, lecz konieczne jest również zbadanie zamiaru i celu stron, który nie musi być celem uzgodnionym, lecz wystarcza cel zamierzony przez jedną i wiadomy drugiej, a także kontekstu faktycznego w jakim umowę uzgadniano i zawierano oraz okoliczności towarzyszących złożeniu oświadczenia woli (zob. uchwałę SN z 29 czerwca 1995 r., III CZP 66/95, OSNC 1995, nr 12, poz. 168; wyrok SN z 19 lipca 2000 r., II CKN 313/00). Nawet jednoznacznie ustalony na podstawie reguł językowych sens oświadczenia woli nie zwalnia sądu w procesie jego wykładni od uwzględnienia innych dyrektyw interpretacyjnych (wyrok SN z 31 maja 2017 r., V CSK 433/16). Nie można też zapominać, że zasady wykładni oświadczeń woli stron umowy nakazują przyjęcie założenia, iż wola stron była racjonalna i miała na celu osiągnięcie rezultatu zgodnego ze zdrowym rozsądkiem i interesem stron (wyrok SN z 19 listopada 2002 r., IV CKN 1474/00).

3. Według art. 917 k.c. przez ugodę strony czynią sobie wzajemne ustępstwa w zakresie istniejącego między nimi stosunku prawnego w tym celu, aby uchylić niepewność co do roszczeń wynikających z tego stosunku lub zapewnić ich wykonanie albo by uchylić spór istniejący lub mogący powstać.

Sąd Najwyższy stoi na stanowisku, że w odniesieniu do ugody należy założyć, że jej przedmiotem stają się wszystkie roszczenia wynikające z danego stosunku prawnego – tego, który został ugodą objęty (zob. wyroki SN: z 26 czerwca 2008 r., II CSK 98/08; z 12 kwietnia 2018 r., II CSK 375/17). Nie można jednak zapominać, że ugoda, a w jej ramach poczynione ustępstwa, mogą – z woli stron – dotyczyć tylko części roszczeń wynikających z określonego stosunku prawnego. Jest to możliwe z uwagi na art. 353¹ k.c., albowiem – co do zasady – nie jest to sprzeczne z właściwością (naturą) stosunku, ustawą czy zasadami współżycia społecznego, chyba że w realiach konkretnej sprawy zajdzie któraś z tych przesłanek wyłączających swobodę umów.

Jak wyjaśnił Sąd Najwyższy w wyroku z 21 stycznia 2021 r., I CSKP 23/21, ugoda jest zawsze zawierana w określonych okolicznościach, gdy strony, kalkulując różnego rodzaju czynniki, rozważają, jakich roszczeń mają dotyczyć ustępstwa i jak daleko mają one sięgać. Innymi słowy, każda ugoda stanowi wynik rozważenia

wszystkich pozytywnych i negatywnych aspektów ustępstw w realiach konkretnej sprawy. Zawierając ugodę, strony składają oświadczenia woli odnośnie do określonych roszczeń. W momencie zawarcia ugody strony wiedzą (a przynajmniej powinny wiedzieć), jakie roszczenia im przysługują lub mogą przysługiwać w ramach określonego stosunku prawnego, mając na uwadze przepisy prawa materialnego.

4. Sąd Apelacyjny nie wyjaśnił, jakie argumenty, istotne z perspektywy art. 65 k.c., przemawiają za przyjęciem, że celem i zamiarem stron przy zawieraniu ugody z 27 sierpnia 2003 r. było objęcie ugodą także roszczeń, których istnienia obie strony – jak się wydaje – w ogóle sobie nie uświadamiały. W konsekwencji ugoda nie wymienia roszczenia powodów o zadośćuczynienie. Określona w ugodzie kwota obejmuje bowiem, oprócz wartości rynkowej zniszczonego w wypadku pojazdu: 1) koszty nagrobka i pogrzebu oraz 2) pogorszenie sytuacji życiowej powodów (§ 2 ugody). Ugoda odnosi się więc wprost do roszczeń za szkody majątkowe wywołane śmiercią syna powodów, których podstawą są art. 446 § 1 i § 3 k.c., pomijając roszczenia powodów o zadośćuczynienie.

Należy zwrócić uwagę, że dopiero nowelizacja kodeksu cywilnego, dokonana ustawą z dnia 30 maja 2008 r. o zmianie ustawy – Kodeks cywilny oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. Nr 116, poz. 731), która weszła w życie 3 sierpnia 2008 r., zmieniła dotychczasowy katalog środków ochrony osób bliskich zmarłego, wprowadzając normę (art. 446 § 4 k.c.), dającą bezpośrednią możliwość dochodzenia przez najbliższych członków rodziny zmarłego (pośrednio poszkodowanych) zadośćuczynienia z tytułu śmierci poszkodowanego.

Wcześniej orzecznictwo w zasadzie wykluczało możliwość domagania się zadośćuczynienia za krzywdę wywołaną śmiercią osoby bliskiej, a kluczowa w tej kwestii była dopiero uchwała Sądu Najwyższego z 22 października 2010 r., III CZP 76/10, (OSNC-ZD 2011, nr B, poz. 72). Nową linię orzeczniczą, potwierdziła ostatecznie uchwała składu siedmiu sędziów Sądu Najwyższego z 27 czerwca 2014 r., III CZP 2/14 (OSNC 2014, nr 12, poz. 124). Przy czym w tej ostatniej uchwale Sąd Najwyższy przyjął, że za krzywdę powstałą wskutek śmierci poszkodowanego spowodowanej czynem niedozwolonym popełnionym przed

3 sierpnia 2008 r. najbliższemu członkowi rodziny przysługuje zadośćuczynienie na podstawie art. 448 w zw. z art. 24 § 1 k.c.

5. Nie negując zatem trafności poglądu Sądu Najwyższego wyrażonego w wyroku z 12 kwietnia 2018 r., II CSK 375/17, trzeba zauważyć, że został on sformułowany w okolicznościach konkretnej sprawy – dotyczy określonej treści ugody, zawartej w danych okolicznościach. Nie oznacza to, że taka sama wykładnia może zostać zastosowana w odniesieniu do każdej innej ugody, zawartej przed 3 sierpnia 2008 r., nawet dotyczącej podobnych roszczeń.

Po pierwsze, cel i zamiar stron przy zawieraniu ugody może kształtować się różnie i musi zostać ustalony indywidualnie w każdej sprawie. Odmienne mogą przebiegać czynności prowadzące do zawarcia ugody, towarzyszące jej negocjacje, determinowane przede wszystkim charakterem wypadku, jego skutkami oraz wynikającym z nich rodzajem i zakresem zgłoszonych ubezpieczycielowi roszczeń. Innymi słowy, każda sprawa ma charakter indywidualny i wszelkie uogólnienia na tym polu są niezwykle ryzykowne.

Po drugie, nie jest jasne, na jakiej podstawie Sąd Apelacyjny uznał, że okoliczności sprawy II CSK 375/17 były „podobne” do stanu faktycznego w niniejszej sprawie. Uzasadnienie zaskarżonego wyroku nie wskazuje, jakie elementy podstawy faktycznej w obu tych sprawach przemawiają za tak kategorię wnioskiem. Sąd drugiej instancji nie przedstawił i nie porównał kluczowych dla takiej oceny (dokonywanej z perspektywy art. 65 k.c.) ustaleń faktycznych w obu sprawach. Nie sposób więc uznać, że ze względu na „podobieństwo” tych dwu spraw, wykładnia, za którą opowiedział się Sąd Najwyższy w sprawie II CSK 375/17 jest aktualna również w niniejszej sprawie.

Zasadny jest więc zarzut skargi kasacyjnej naruszenia art. 65 w zw. z art. 917 k.c.

6. W tym kontekście przedwczesne jest odnoszenie się do zarzutów naruszenia art. 58 § 2 i art. 5 k.c. Tylko bowiem w razie pozytywnego, dokonanego zgodnie z art. 65 k.c., ustalenia, że ugoda obejmuje dochodzone w sprawie roszczenia powodów o zadośćuczynienie (art. 448 w zw. z art. 24 § 1 k.c.), konieczne będzie dopiero rozważenie, czy tak sformułowane postanowienia ugody

nie godzą w zasady współżycia społecznego. Na tym polu w uzasadnieniu zaskarżonego wyroku brak jest jednak jakichkolwiek rozważań prawnych, co jest usprawiedliwione przebiegiem postępowania. Sąd Apelacyjny uwzględnił bowiem apelację pozwanego od wyroku Sądu Okręgowego korzystnego dla powodów. Zagadnienie sprzeczności postanowień ugody z zasadami współżycia społecznego nie było więc przedmiotem rozważań Sądu drugiej instancji.

7. Z tego względu Sąd Najwyższy na podstawie art. 398¹⁵ § 1 k.p.c. uchylił zaskarżony wyrok i przekazał sprawę Sądowi Apelacyjnemu w Poznaniu do ponownego rozpoznania i rozstrzygnięcia o kosztach postępowania kasacyjnego (art. 108 § 2 k.p.c.).